

Door Henk Jongma

Schurende taal

Tijdsduur

- 50 minuten (opdracht 1)
- 50 minuten (opdracht 2)
- 60 minuten (opdracht 3 t/m 6)
- 30 minuten (opdracht 7)

Leerdoel

- De leerling kan duidelijke informatie geven (opdracht 1).
- De leerling kan het eigen standpunt goed onder woorden brengen (opdracht 2).
- De leerling kan uit teksten informatie en meningen halen en die beoordelen (opdracht 3 t/m 6).
- De leerling kan het eigen standpunt en de eventuele veranderingen daarin presenteren en eventueel verdedigen (opdracht 7).

Doelgroep

- havo 4 en 5
- vwo 4, 5 en 6

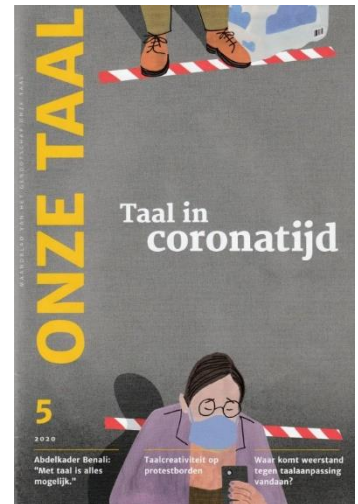
Als de samenleving verandert, diverser wordt, gaan we anders naar anderen, maar ook naar onszelf kijken. En dus zou ook de taal moeten veranderen. Woorden waarmee we anderen aanduiden, en die voor ons heel gewoon zijn, kunnen voor die ander kwetsend zijn. Woorden, begrippen, gaan schuren. Ouderen, blijkt uit een enquête van Onze Taal, zijn in die veranderingen wat terughoudend. Maar jonge mensen, die in die veranderde wereld opgroeien, denken daar misschien heel anders over. Ze zouden in elk geval goed moeten nadenken over wat in de omgang met de ander schurende taal kan zijn.



Inleiding

Het Genootschap Onze Taal vroeg de leden begin 2020 welke woorden of uitdrukkingen volgens hen echt niet meer gebruikt kunnen worden omdat ze te discriminerend of te beledigend zouden zijn. Vierduizend mensen, met een gemiddelde leeftijd van 60 jaar, vulden die enquête in. In *Onze taal* (het blad van het genootschap) van mei 2020 vatte de directeur de uitkomsten voorlopig samen:

‘Onze Taal-lezers lijken gehecht aan bestaande woorden. Er zijn maar weinig woorden die écht niet meer kunnen: *spast* (“ik heb het woord moeten opzoeken”), *mongooltje* en *neger*. Twijfelgevallen zijn *kleurling* en *zigeuner*. Maar voor goedbedoelde alternatieven, zoals *plusser* voor *bejaarde*, en *mensen van kleur* om mensen aan te duiden met een *zwarte* of *donkere* huidskleur, voelen de meeste lezers weinig. Dat geldt ook voor *tot slaaf gemaakte*, *chocoladebol*, *praktisch opgeleid* en *wit*. De lezers houden het liever bij *slaaf*, *moorkop*, *laagopgeleid* en *blank*.’ (p 11)



Sommige lezers zijn behoudend, zegt Vibeke Roeper, de directeur, maar de meeste lezers vinden: ‘De taal regelt het zelf wel’. Actief ingrijpen door allerlei alternatieven te introduceren, vinden zij een heilloze weg met weinig kans op succes. Goed, dat is dus de mening van een deel van onze samenleving (kort gezegd: een groep wat oudere taalliefhebbers), maar wat vind jij? Dat is het onderwerp van deze lesbrief: schurende taal, woorden en uitdrukkingen die kwetsend kunnen zijn, zonder dat de gebruiker dat zo bedoelt.

Opzet van deze lesbrief

- Je schrijft een korte uiteenzettende tekst, waarin je, zo mogelijk, duidelijke voorbeelden geeft van wat voor jou schurende taal is (opdracht 1).
- Je schrijft een kort betoog waarin je duidelijk stelt waarom er volgens jou wel of niet in de taal ingegrepen moet worden, zodat kwetsende taal zoveel mogelijk vermeden of zelfs verboden wordt (opdracht 2).
- Je leest twee teksten en verzamelt daaruit alle voorbeelden en meningen over dit onderwerp (opdracht 3 tot en met 6).
- In een groepje bespreek je de standpunten en leg je uit in hoeverre jouw standpunt is veranderd door de teksten die je las (opdracht 7).

Schrijven

Woorden en uitdrukkingen waarmee je een ander kunt beledigen, ken jij natuurlijk ook. En soms, in een boze bui, gebruik je ze misschien weleens opzettelijk. Hier, in deze lesbrief, gaat het over taalgebruik dat niet opzettelijk kwetsend is bedoeld, maar dat toch door anderen als kwetsend, beledigend, wordt ervaren.

Opdracht 1

- a Schrijf een korte, uiteenzettende tekst waarin je duidelijk maakt wat jij als schurende taal ziet en ervaart. Zorg voor goede voorbeelden en leg uit hoe of waarom zo'n woord of uitdrukking kwetsend overkomt. Je tekst moet geschikt zijn voor lezers van ongeveer je eigen leeftijd.
- b Laat je uiteenzetting lezen aan een medeleerling en vraag die om commentaar. Dat commentaar heeft natuurlijk ook betrekking op opbouw, taalgebruik, spelling en interpunctie, maar vooral ook op de inhoud: je uiteenzetting moet duidelijk zijn.
- c Schrijf met behulp van het commentaar dat je kreeg een definitieve versie.

Opdracht 2

Sommige mensen vinden dat schurende woorden en uitdrukkingen uit de taal verwijderd moeten worden. Soms gebeurt dat ook: in sommige musea worden bijvoorbeeld teksten bij schilderijen of beelden aangepast. Ook voor de meeste media geldt dat bepaalde woorden niet meer worden gebruikt. Wat vind jij? Moet er worden ingegrepen, en door wie dan? Hoe ver moet je dan eigenlijk gaan? Moeten er echte verboden komen?

- a Schrijf een kort betoog waarin je jouw standpunt duidelijk maakt voor lezers van ongeveer je eigen leeftijd. Gebruik duidelijke argumenten, die je waar nodig toelicht met voorbeelden.
- b Laat je betoog aan een medeleerling lezen en vraag om commentaar. Die leerling hoeft het niet met je eens te zijn, maar moet wel beoordelen of de gebruikte argumenten duidelijk zijn. Natuurlijk moeten ook spelling en interpunctie in orde zijn en moet je betoog logisch zijn opgebouwd.
- c Gebruik het commentaar dat je kreeg om een definitieve versie van je betoog te schrijven.

Lezen

Lees de twee teksten en vul de schema's in.

Als je woorden of uitdrukkingen tegenkomt waarvan je de betekenis niet kent, gebruik je natuurlijk even een woordenboek.

Tekst 1

'Je mag ook niks meer!'

Waar komt de weerstand tegen taalaanpassing vandaan??

1 Wie in de jaren 1920 de olieman op bezoek kreeg om de petroleumvoorraad te laten bijvullen, kreeg het blad *De Automaat* op de koop toe, met daarin het populaire stripje *De lotgevallen van Pijpje Drop*. Pijpje Drop blijkt een jongetje dat wordt geïntroduceerd met een tekening waarop een zwarte man en vrouw gebogen over een ledikantje staan. Daaronder staat:

Kijk eens even, vader Roetmop,
Hoe d'ooievaar ons heeft verrast!
Met een kleinen, leuken zwartkop
'Pijpje Drop' doop ik hem vast.



De lotgevallen van Pijpje Drop, zoals verteld in het Weekblad van de Maatschappij tot Detailverkoop van Petroleum 'De Automaat', gebouw Petrolea, Den Haag / Tekeningen P. Koenen

2 En in *De zingende aap*, het uit 1959 daterende tweede album van de Vlaamse stripreeks 'Jommeke', laat striptekenaar Jef Nys iemand verontwaardigd uitroepen: 'Pffff ... een negerke ... en dat moet ik deftig leren spreken ... amaaai.'

3 De kans dat een tekenaar in deze tijd wegkomt met een strip waarin het woord *roetmop*, *zwartkop* of *negerke* wordt gebruikt, is uiterst klein. Net als bijvoorbeeld *neger*, *mongool* of *imbeciel* worden die woorden door het gros van de Nederlanders en Vlamingen niet langer geaccepteerd. Maar wie bepaalt eigenlijk of een woord niet meer kan?

4 'Zoiets begint bij een verandering in de maatschappij. Stromingen in een samenleving leiden tot bezinning op bestaande woorden, uitdrukkingen of spreekwoorden,' zei Ton den Boon, hoofdredacteur van de grote Van Dale, hierover in februari van dit jaar in *de Volkskrant*.

5 Vaak gaat het dus om een langzaam proces, waarbij het steeds ongepast wordt om een woord of term te gebruiken. Maar er zijn voorbeelden waarbij de bron of het moment wél duidelijk aan te wijzen is. Eind 2016 besloot de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) om de term *allochtoon* niet meer te gebruiken en die te vervangen door *inwoner met een migratieachtergrond*.

Allochtoon zou te generaliserend en te stigmatiserend zijn.

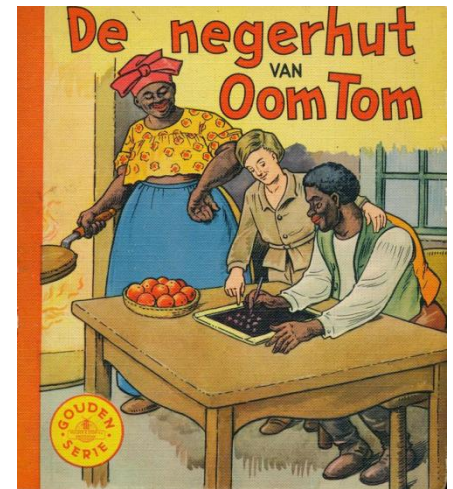
6 Het woord *allochtoon* is slechts een van de vele voorbeelden van een term waarvoor een alternatief wordt gezocht omdat hij door de jaren heen een negatieve connotatie heeft gekregen. Maar vaak is het een kwestie van tijd voordat ook aan dit nieuwe woord een negatieve lading hangt, waarna het vervolgens wéér een nieuw label krijgt. Zo zijn meerdere groepen door de jaren heen al voorzien van een nieuwe naam. Neem het woord *kreupele*, dat in de loop van de tijd geëvolueerd is van *invalide*, *mindervalide*, *andersvalide*, *gehandicapte*, *iemand met een handicap* tot het nu veelgebruikte *iemand met een beperking*.

7 Onlangs hield Onze Taal een grote enquête naar 'schurende woorden'. Los daarvan ging ik in februari via de digitale Onze Taal-nieuwsbrief *Taalpost* op zoek naar taalliefhebbers die hun taalgebruik zonder moeite aanpassen als ze anderen daar een plezier mee kunnen doen, maar ook naar mensen die dit allemaal maar flauwekul vinden. De alternatieven voor woorden als *slaaf* en *moorkop* (*tot slaaf gemaakte* en *chocoladebol*) vielen niet bij iedere *Taalpost*-lezer in goede aarde. 'Ik vind dat gerommel met woorden die "niet meer kunnen" grotendeels onzin,' zo reageert een lezer. 'Mensen die *slaaf* vervangen door *tot slaaf gemaakte* geven er eenvoudig blijk van de betekenis van het woord *slaaf* niet te kennen. Moeten we ook gaan spreken van *tot voorzitter gekozene* in plaats van gewoon *voorzitter*? Een *ziek geworden* in plaats van *een zieke*? Ik vind het echt potsierlijk.'

8 Een ander oppert: 'Laten we niet onnodig hink-stap-springen door het woordenboek, op de vlucht voor negatieve sentimenten, maar in plaats daarvan de wereld een beetje toleranter maken. Dat zet meer zoden aan de dijk.' Weer een ander vat bondig samen wat veel lezers schrijven: 'Je kunt het beestje wel een andere naam geven, maar het blijft hetzelfde beestje. Wat mij betreft is er niets mis met welke benaming dan ook, tenzij je het als scheldwoord gebruikt.' Ten slotte nog weer een ander geluid: 'Ik vind (...) het veranderen van namen vooral een hypocriete, verhullende, de realiteit ontkennende en kwetsende activiteit, omdat je juist daarmee benadrukt dat er kennelijk iets "loos" is met de desbetreffende groep. Je benadrukt het verschil, het anders zijn. Stop daarmee en neem mensen zoals ze zijn.'

9 Een enkeling gaf aan helemaal geen probleem te hebben met het aanpassen van zijn of haar taal. Maar veel reageerders benadrukken dat zij, hoewel ze niet racistisch zijn en niemand willen kwetsen, het toch onzin vinden om andere termen te gaan gebruiken. Sociaal psycholoog Sander Hermsen van de Hogeschool Utrecht heeft daar wel een verklaring voor. 'Bij bijna iedereen aan wie een verandering wordt opgelegd, treden algemene psychologische mechanismen in werking. Mensen vinden autonomie enorm belangrijk. Ze worden daarin aangetast op het moment dat hun verteld wordt dat ze zich anders moeten gaan gedragen.'

10 'De meeste mensen zijn er bovendien helemaal niet op uit om een ander te kwetsen of te discrimineren, en merken niet dat hun woordkeus dat juist wél doet. Zij vinden zichzelf empathisch, een goed mens, en vinden daardoor ook dat wat zij doen en zeggen goed is. Dan krijgen ze plotseling te horen dat woorden die ze misschien al vanaf hun kindertijd gebruiken, ineens niet meer mogen. Dat ze misschien wel discrimineren. Dat levert spanning op. De makkelijkste manier om die spanning op te lossen is niet om jezelf te veranderen, maar om de boodschap af te wijzen. Door die weg te zetten als onzin. Dan krijg je argumenten als: "Je mag ook niks meer!" Of: "Ik ken wel twintig mensen met een donkere huidskleur. Die hebben helemaal geen moeite met het woord *neger*." Het punt is: hoe meer je erop gaat hameren dat iets anders moet, hoe meer de discussie zich gaat verharden.'



11 Die verharding constateert ook Vincent de Rooij, antropoloog aan de Universiteit van Amsterdam en expert op het gebied van taalpraktijk en -ideologieën. 'Je ziet vaak dat wanneer mensen ergens op worden aangesproken, ze de controverser opzoeken en dat wat de controverser veroorzaakt, gaan versterken.' Een belemmerende factor in het aanpassen van je eigen taalgebruik is dat taal deel uitmaakt van je identiteit, aldus De Rooij. 'Wanneer je hoort dat je ineens afstand moet doen van woorden die je je hele leven als vanzelfsprekend hebt gebruikt, dan vinden mensen dat moeilijk. Dat taalgebruik is een deel van hen.'

12 Mensen hechten bovendien aan sociale categorieën, zegt communicatiewetenschapper Camiel Beukeboom van de Vrije Universiteit Amsterdam. 'Dat biedt duidelijkheid, voorspelbaarheid en overzichtelijkheid in een complexe wereld. Het geeft onrust als die categorieën veranderen, ook als we ze anders labelen.'

13 De weerstand tegen aanpassing van de woordkeus zou kunnen afnemen wanneer mensen de effecten van taal en de verschillen tussen diverse labels beter begrijpen, zegt Beukeboom, die onderzoek deed naar het stigmatiserende effect van taal en het effect op degene die wordt gelabeld. Zijn advies: wil je een minder stereotiep beeld creëren, verander dan de taalkundige vorm. 'Een label met een zelfstandig naamwoord, bijvoorbeeld *allochtoon*, *gehandicapte* of *slaaf*, reduceert iemand meteen tot die ene onveranderlijke categorie. Een beschrijvend label – *iemand met een migratieachtergrond*, *iemand met een beperking*, *iemand die tot slaaf gemaakt is* – heeft dit veel minder. Het is dan een eigenschap waarvan je er meerdere kunt hebben.'

14 Bij de veelgehoorde uitspraak 'Het gaat er niet om hoe ik het benoem, maar wat ik ermee bedoel' wil Beukeboom ook nog wel een kanttekening plaatsen. 'Bij communicatie moet je er altijd rekening mee houden dat er ook een partij is die de boodschap ontvangt. Die kan het ondanks jouw goede bedoelingen wél als pijnlijk ervaren. Het lijkt een nuance om een beschrijvende term te gebruiken, maar zo'n kleine verandering in taalgebruik kan echt een positief effect hebben.'

Naar: Jorien Marcus in *Onze taal*, jaargang 89, nummer 5 (mei 2020).

Opdracht 3

- a** Zet de woorden en uitdrukkingen met schurende taal uit tekst 1 in het schema. Vul het schema verder in.

Woord / Uitdrukking	Staat in alinea	Mijn mening: wel of niet schurend?	Eventueel vervangen door

- b** Vorm een groepje van vier en vergelijk jouw uitwerking van vraag 3a met die van de anderen. Corrigeer of vul aan waar dat nodig is.

helemaal niet. Men dacht vroeger dat de planten uit Afrika waren meegebracht, maar ze komen eigenlijk uit Mexico.’

6 Een woord kun je niet verbieden, zegt de taalkundige, maar wel veranderen. Daar is wel veel geduld voor nodig: ‘Taal zit in mensen vastgeroest. Het duurt vaak decennia voordat een woord daadwerkelijk is verdwenen. Als we besluiten dat een woord niet meer kan, is het niet zo dat het vanaf dat moment nooit meer over iemands lippen rolt.’

7 De rol van het woordenboek is daarbij vooral beschrijvend, zegt Waszink: ‘Het woordenboek beschrijft de taal die door mensen wordt gebruikt en doet dit zonder waardeoordeel.’ Daarvoor wordt geput uit allerlei bronnen, zoals kranten, tijdschriften en het internet. Het is dus aan de samenleving om een woord in de ban te doen, zegt Waszink. ‘Als je het nergens meer aantreft, zal het ook uit het woordenboek verdwijnen.’

8 Het kan wel voorkomen dat een woord naast haar betekenis een kanttekening krijgt, aldus de taalkundige. Dat gebeurt bijvoorbeeld ook bij scheldwoorden. Het woord *neger* staat dan ook in het ANW met de volgende waarschuwing: *De term wordt tegenwoordig als beledigend en racistisch beschouwd.* ‘Van mij mag dat woord er per direct uit. Ik hoop dat het zo ongebruikelijk wordt dat het uit de woordenboeken verdwijnt.’

9 Gershwin Bonevacía, schrijver en stadsdichter van Amsterdam, zou ook het woord *neger* uit het woordenboek willen schrappen. In Vlaanderen wordt het amper meer gebruikt, zegt Bonevacía, maar in Nederland komt hij het nog overal tegen: hij hoort het in de trein, leest het in kranten of in ondertitelingen als vertaling voor een zwart persoon. ‘Ik krijg er koude rillingen van, want het betekent ook: *slaaf.*’

10 Taal opnieuw afwegen en zo nodig veranderen, vindt hij dan ook een goede ontwikkeling. ‘Die discussies verzanden vaak op rationele gronden, terwijl het voor de groep waar het om gaat een heel directe emotionele impact heeft.’ Dat laatste zou dan ook het zwaarst moeten wegen, vindt hij.

11 De Rooij: ‘De vraag is natuurlijk of je als maatschappij met een woord verder wilt.’ Volgens de antropoloog is het goed om daar kritisch over te blijven. ‘Er zijn woorden die we lang geleden hebben bedacht. Als samenleving moeten we kijken hoe we ons daar toe verhouden.’

Naar: Jasmijn Missler in *Trouw*, 27 juni 2020.

Opdracht 5

- a Zet de woorden en uitdrukkingen met schurende taal uit tekst 2 in het schema. Vul het schema verder in.

Woord / Uitdrukking	Staat in alinea	Mijn mening: wel of niet schurend?	Eventueel vervangen door

